МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

ФОРМУВАННЯ АДАПТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РОСЛИННО-МІКРОБНИХ ВЗАЄМОДІЙ ЯК ОСНОВА РИЗОСФЕРНИХ ТА ЕКОСИСТЕМНИХ ПРОЦЕСІВ

ОЛІЙНИК Ольга Олександрівна - к.с.-г.н., завідувач лабораторії біотехнології та клітинної інженерії кафедри екобіотехнології та біорізноманіття НУБіП України

БОРКО Юлія Петрівна - к.с.-г.н., старший науковий співробітник відділу агроґрунтознавства і ґрунтової мікробіології ННЦ «Інститут землеробства НААН»

ЦЕХМІСТЕР Ганна Вікторівна - к.с.-г.н., старший науковий співробітник лабораторії рослинно-мікробних взаємодій Інституту сільськогосподарської мікробіології та агропромислового виробництва НААН

СУБІН Олександр Володимирович - начальник відділу мікробіологічних лабораторних досліджень ДП «Державний центр сертифікації і експертизи сільськогосподарської продукції»

Київ-2021

Мета роботи - розкриття особливостей формування рослинно-мікробного адаптивного потенціалу агрофітоценозів у системі ризосфери з метою підвищення продуктивності і стійкості сільськогосподарських рослин до біотичних, антропогенних чинників.

Завдання:

1. оцінити особливості формування мікробних комплексів у ризосфері рослин на рівні різних фізіологічних і функціонально-значущих груп під впливом кореневих ексудатів на прикладі *Beta Vulgaris* (протягом онтогенезу);
2. дослідити структуру, різноманіття, таксономічний склад метагеному прокаріотів ґрунту класичними і молекулярно-біологічними (піросеквенування) методами;
3. визначити загальну біологічну активність мікроорганізмів ризосфери рослин за вмістом активної біомаси, емісією CO_2 з ґрунту, інтенсивністю продукування ферментів та оцінити спрямованість мікробіологічних процесів трансформації органічних речовин ґрунту;
4. провести порівняльний аналіз видового складу мікобіоти філоплани, ризоплани та ризосфери рослин при обробці розчинами хітозанів на прикладі *Fragaria ananassa* Duch;
5. встановити якісний склад, визначити динаміку акумуляції фенольних сполук та специфіку реакцій рослин за дії розчинів хітозанів різного біологічного походження;
6. проаналізувати вплив саліцилової кислоти на морфометричні показники, метаболоміку та антиоксидантний потенціал *Fragaria ananassa* Duch в умовах *in vitro*;
7. дослідити вплив анатомічної пластичності сортів на регенераційний потенціал пагонів рослин на прикладі *Rosa damascena* Mill. у культурі *in vitro* та встановити вплив складу живильного середовища на морфогенез та антиоксидантний потенціал модельних культур в умовах *in vitro*;
8. побудувати циклічні моделі мікроклонального розмноження рослин для оптимізації біотехнологічного процесу вирощування;
9. виявити особливості приживлюваності рослин-регенерантів на етапі адаптації до умов відкритого ґрунту;
10. ідентифікувати *Acremonium sp.* 502, визначити його гістотропну локалізацію у коренях та дослідити сортову чутливість рослин на прикладі *Cucumis sativus* L.;
11. дослідити фіто-, цито- та генотоксичність культуральної рідини *A. cucurbitacearum* 502;
12. провести скринінг мікроорганізмів-антагоністів гриба *A. cucurbitacearum* 502, відібрати найбільш перспективний штам та визначити біологічну ефективність відібраного мікроорганізму за передпосівної обробки насіння.

Структурно-функціональна організація мікробного комплексу ризосфери рослин на прикладі *Beta Vulgaris*

Чисельність мікроорганізмів функціональних груп у ризосфері *Beta Vulgaris*, які використовують різні вуглець-вмісні субстрати

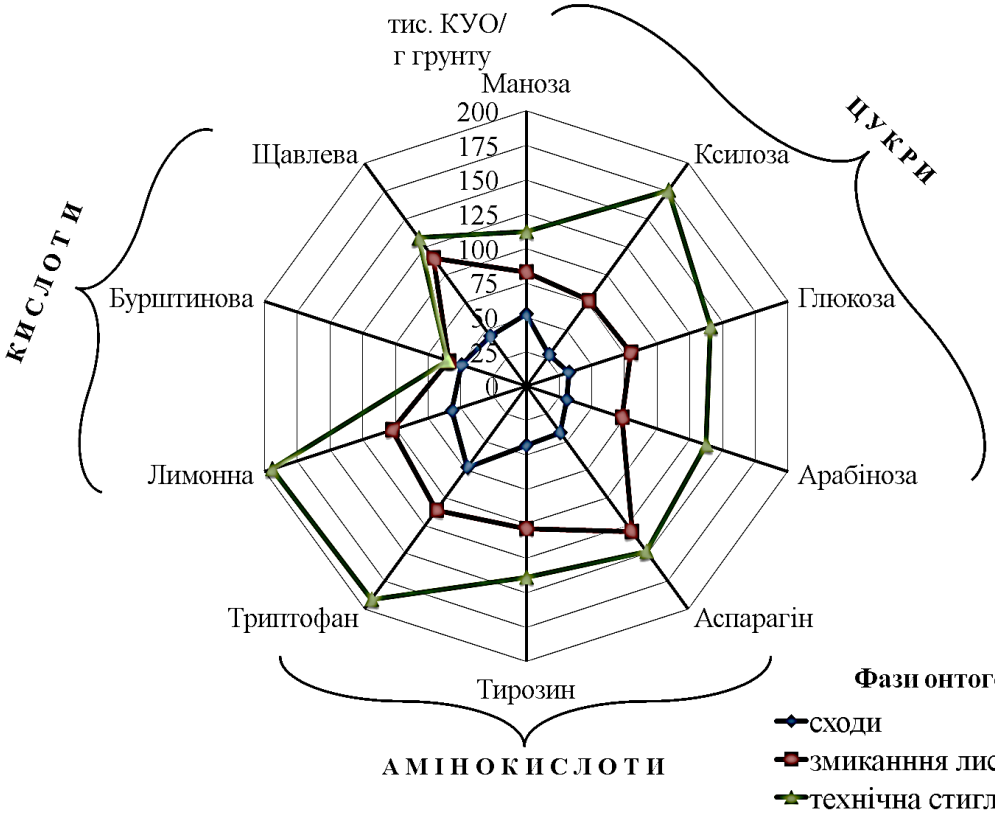

Чисельність мікроорганізмів фізіологічних груп у ризосфері *Beta Vulgaris*,
млн КУО/г ґрунту (* – тис. КУО/г ґрунту)

Фізіологічні групи мікроорганізмів	Фази онтогенезу рослин		
	сходи	змикання листків у міжрядді	технічна стиглість
бактерії на ГПА	9,06±0,75	16,08±1,03	18,86±1,00
амоніфікувальні	6,99±0,32	22,41±1,46	26,90±1,35
використовують мінеральний азот	6,47±0,38	21,47±1,22	24,70±0,89
педотрофні	5,32±0,53	18,65±1,05	20,39±1,62
оліготрофні	4,16±0,24	11,06±0,76	15,00±1,05
фосфатмобілізівні	4,87±0,29	17,11±1,00	19,77±0,74
олігонітрофільні	4,65±0,37	11,92±1,11	19,39±1,12
актиноміцети	1,07±0,05	1,26±0,10	1,09±0,04
спороутворюючі	1,44±0,09	2,58±0,12	3,81±0,13
целюлозоруйнівні*	68,77±5,49	78,57±4,81	39,98±2,50
мікроміцети*	30,35±1,56	20,73±1,59	76,03±6,00

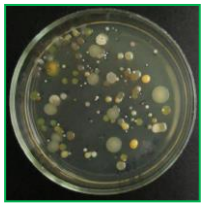

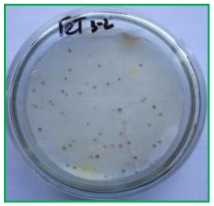

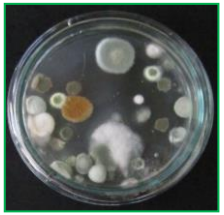

Якісний склад бактеріальної і грибної мікробіоти ризосфери *Beta Vulgaris* (класичні мікробіологічні методи)

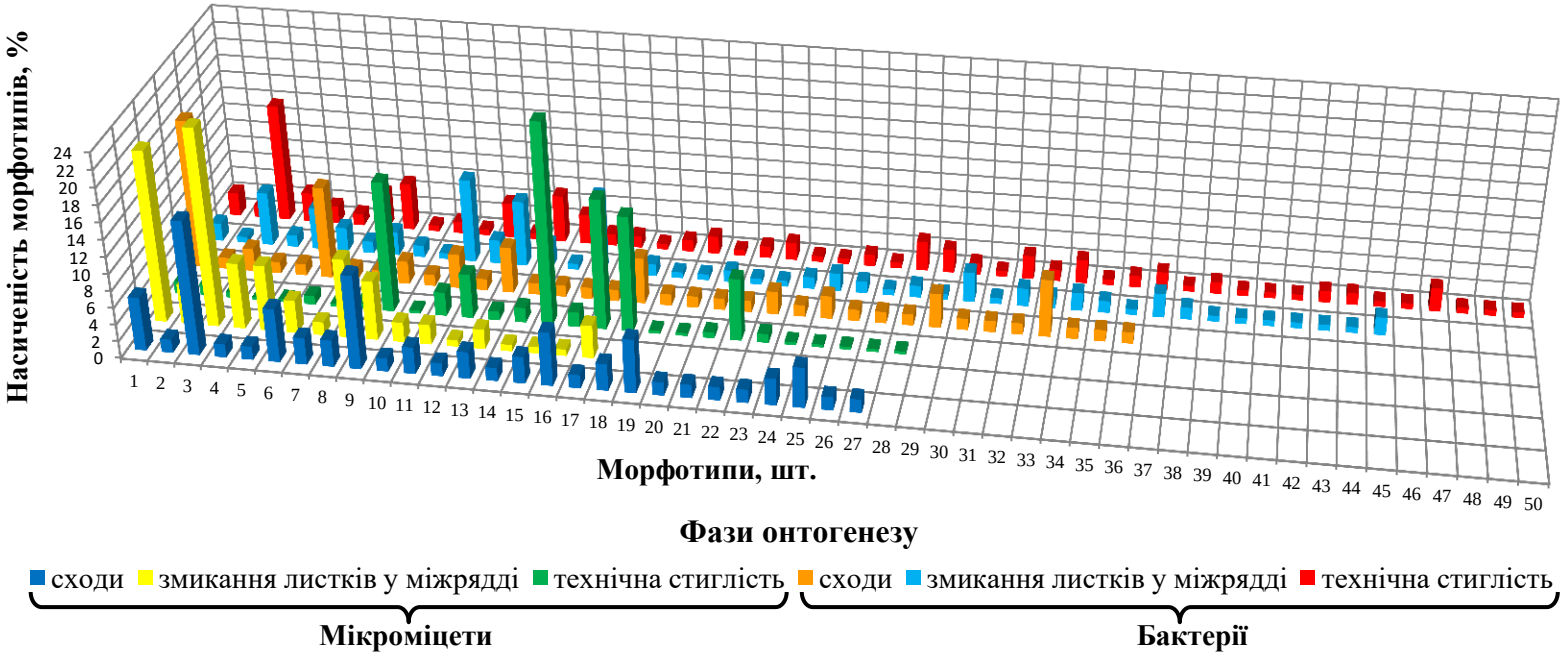

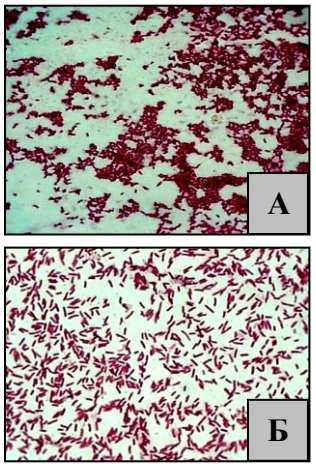

Мікроскопія домінуючих морфотипів бактерій:
А – *Achromobacter*,
Б – *Pseudomonas*

Структура якісного складу мікроміцетів і бактерій ризосфери *Beta Vulgaris*

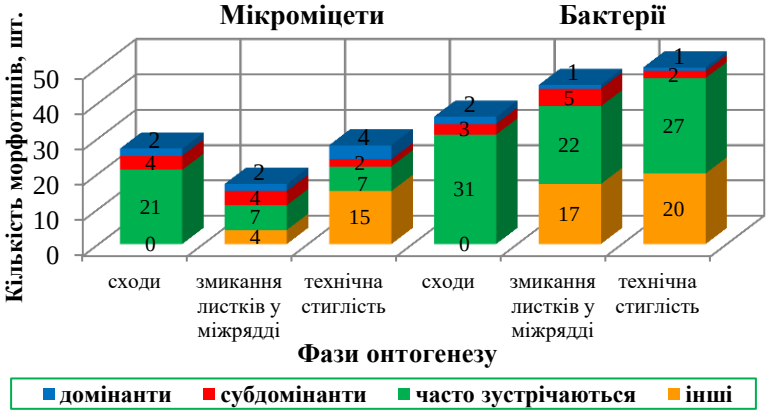

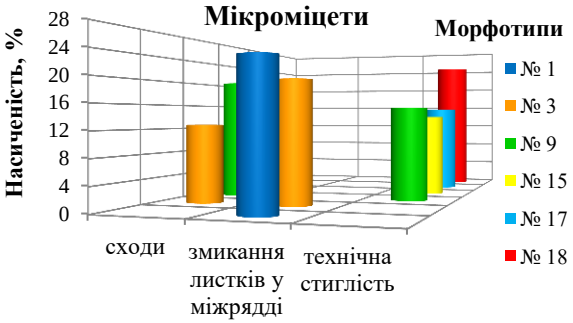

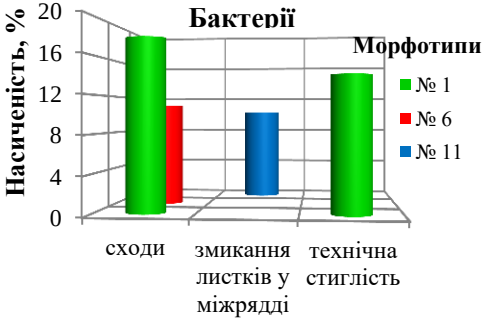

Розподіл виявлених морфотипів бактеріальної та грибної мікробіоти у ризосфері *Beta Vulgaris*

Розподіл домінуючих морфотипів бактерій та мікроміцетів ризосфери *Beta Vulgaris*

Таксономічний склад метагеному прокаріотів в агроценозі *Beta Vulgaris*

Екологічні індекси різноманіття та домінування мікробіоти ризосфери *Beta Vulgaris*, визначені класичним мікробіологічним методом* і піросеквенуванням**

Мікроорганізми	Індекс Шеннона	Індекс Сімпсона
бактерії*	1,39	0,06
мікроміцети*	1,02	0,12
прокаріоти**	5,36	0,87

Розподіл основних філ мікробного комплексу ґрунту на рівні:

порядків

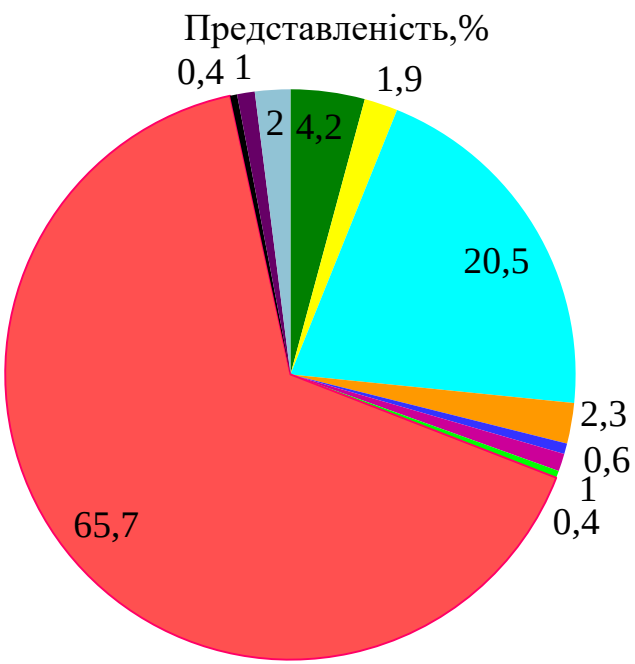

Таксони прокаріотів

- *Crenarchaeota* - *Archaea*
- *Acidobacteria*
- *Actinobacteria*
- *Chloroflexi*
- *Firmicutes*
- *Gemmatimonad*
- *Planctomycetes*
- *Proteobacteria*
- *Verrucomicrobia*
- не відомі науці
- не культивуються

Bacteria

родин

Родина мікроорганізмів	%
Alcaligenaceae	37,9
Pseudomonadaceae	20,1
Gaiellaceae	5,7
Nitrososphaeraceae	4,2
Sinobacteraceae	0,8
Solirubrobacteraceae	1,0
Micrococcaceae	1,0
Syntrophobacteraceae	0,6
Nocardioidaceae	0,6
Streptomycetaceae	0,5
Comamonadaceae	0,5
інші	8,1
не культивуються на середовищі	4,7
не відомі науці	14,3

родів

Рід мікроорганізмів	%
Achromobacter	31,5
Pseudomonas	19,9
Candidatus Nitrososphaera	4,2
Bacillus	0,4
Rubrobacter	0,4
Streptomyces	0,3
Pseudonocardia	0,2
Steroidobacter	0,2
Aeromicrobium	0,2
Thermomonas	0,2
Agromyces	0,2
інші	8,9
не культивуються на середовищі	10,1
не відомі науці	23,3

Біологічна активність ґрунту та спрямованість мікробіологічних процесів у ризосфері *Beta Vulgaris* протягом онтогенезу:
1 – сходи, 2 – змикання листків у міжрядді, 3 – технічна стиглість

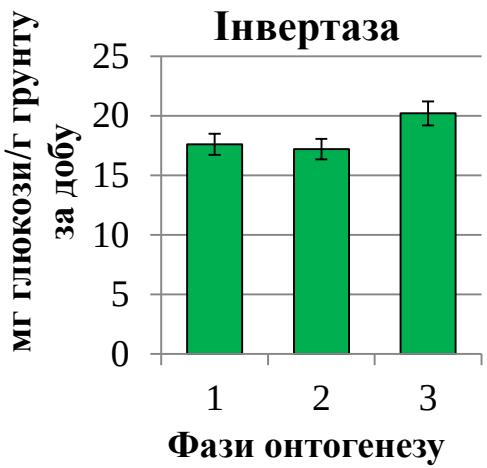

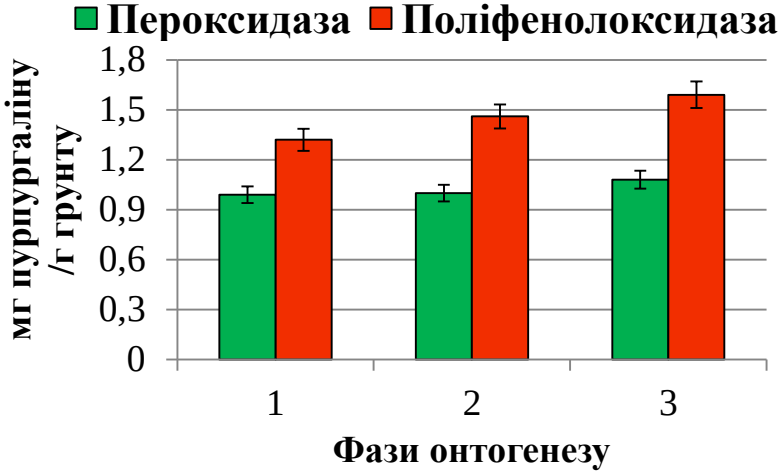

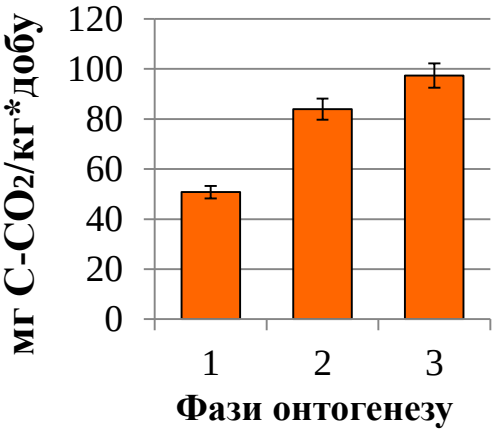

Інтенсивність продукування ґрунтовими мікроорганізмами ферментів

Інтенсивність емісії CO_2

Коефіцієнти спрямованості мікробіологічних процесів у ґрунті

Коефцієнт	Фази онтогенезу рослин		
	сходи	змикання листків у міжрядді	технічна стиглість
мікробний метаболічний	0,27	0,32	0,28
гуміфікації	1,33	1,46	1,48
іммобілізації-мінералізації	0,95	0,95	0,93
педотрофності	0,77	0,83	0,75
оліготрофності	0,34	0,24	0,28
трансформації органічної речовини грунту	14,70	46,4	56,51

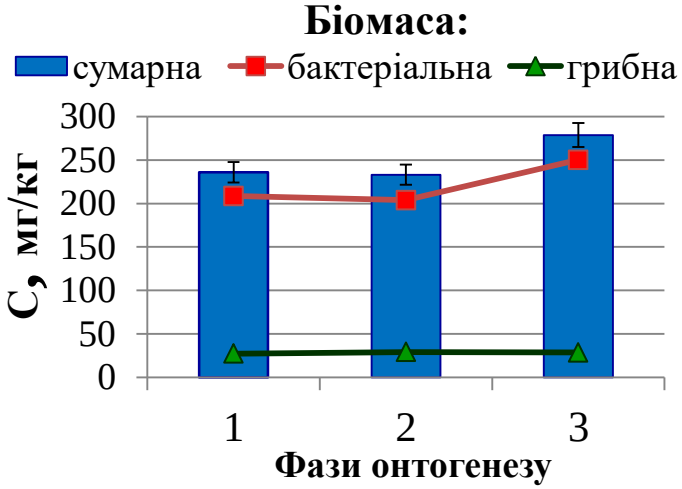

Вміст активної мікробної біомаси у ризосфері

Вплив хітозану грибного і тваринного походження на мікобіоту ґрунту

Видовий склад мікроміцетів ризоплани *Fragaria ananassa* після обробки низькомолекулярним (НМХ) та високомолекулярним (ВМХ) хітозанами

Види мікроміцетів	Варіант досліду							Частота траплян-ня, %
	контроль	вода		НМХ		ВМХ		
	0 год	12 год.	48 год.	12 год.	48 год.	12 год.	48 год.	
	Коефіцієнт заселення, %							
Alternaria tenuissima (Nees) Wiltshire	-	-	-	25,0	12,5	-	-	28,6
Cylindrocarpon destructans (Zinssm.) Scholten	12,5	25,0	12,5	37,5	25,0	-	12,5	85,7
Fusarium oxysporum Schltdl.	-	-	-	-	37,5	-	12,5	28,6
Mortierella isabellina Oudem.	-	-	50,0	-	-	-	-	14,3
Penicillium sp.	25,0	-	25,0	-	12,5	-	25,0	57,1
Phoma herbarum Westend.	-	-	-	-	12,5	-	-	14,3
Rhizoctonia sp.	12,5	12,5	-	-	-	-	-	28,6
Trichoderma viride Pers.	-	12,5	-	-	-	-	-	14,3
Всього видів	3	3	3	2	5	0	3	

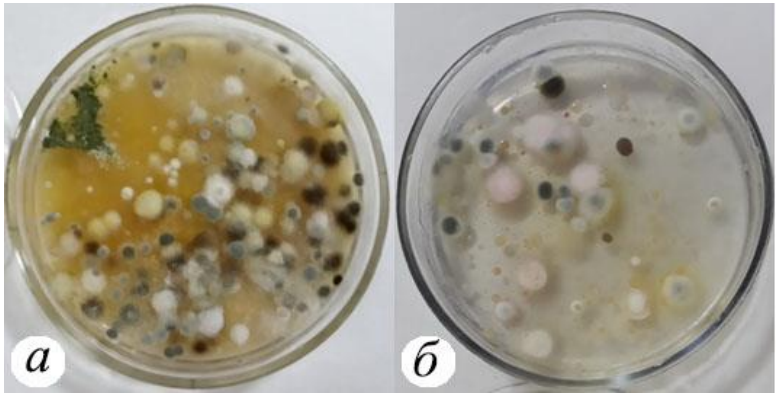

Зміна чисельності мікроміцетів у ґрунті до (*а*) та після (*б*) обробки НМХ (с. Чапека)

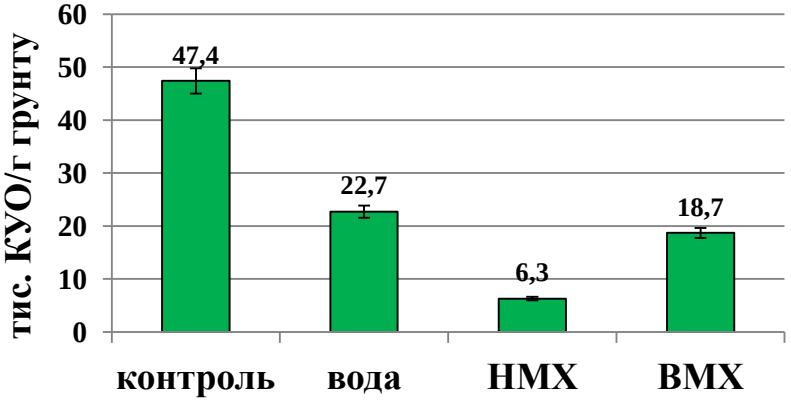

Чисельність *Penicillium* sp. у ґрунті через 48 год після обробки НМХ і ВМХ

Специфіка захисних реакцій рослин модельних культур у відповідь на обробку хітозанами грибного і тваринного походження

Biplot-аналіз головних компонентів по показникам вмісту фенольних речовин у листках *Fragaria ananassa* Duch.: a) контроль; b) НМХ; c) ВМХ; d) зведені дані (К – контроль; ChI – НМХ; ChII – ВМХ).

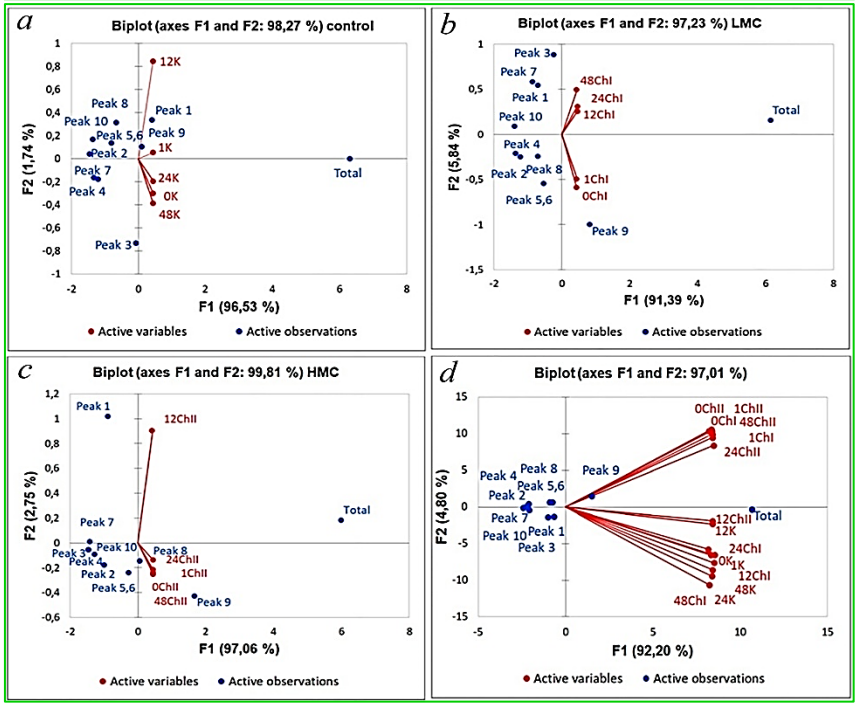

Динаміка вмісту ГГДФ-глюкози (a), **галоїлхінної кислоти** (b), **пентозида елагової кислоти, глікозиду кемпферола** (c) **та елагової кислоти** (d) **в листках *Fragaria ananassa* Duch**

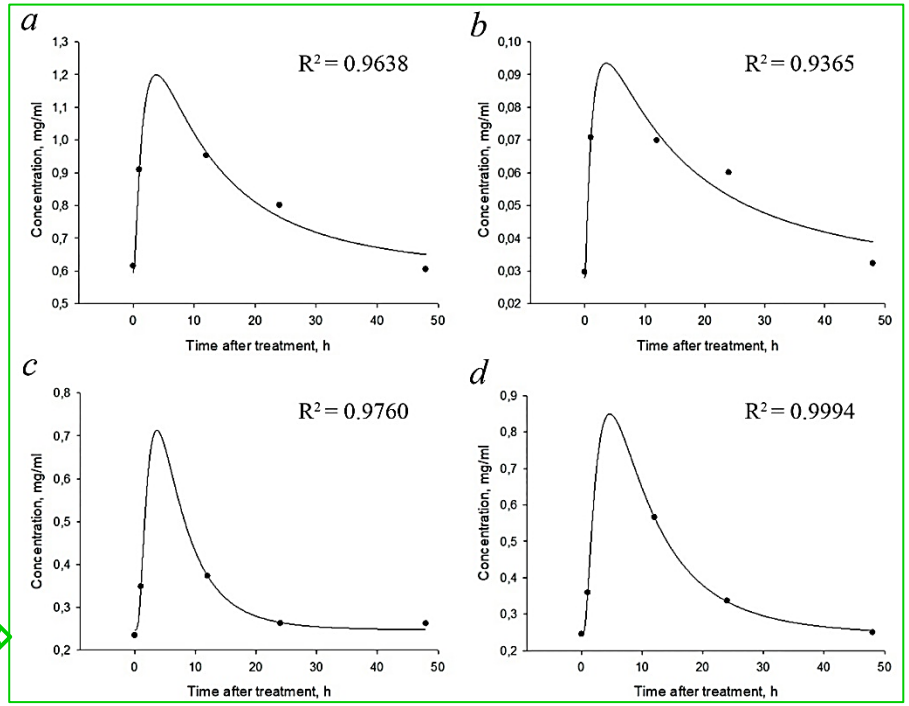

Динаміка вмісту елагової кислоти (a, b) **та ГГДФ-глюкози** (c, d) **в листках *Fragaria ananassa* після обробки НМХ** (a, c) **та ВМХ** (b, d).

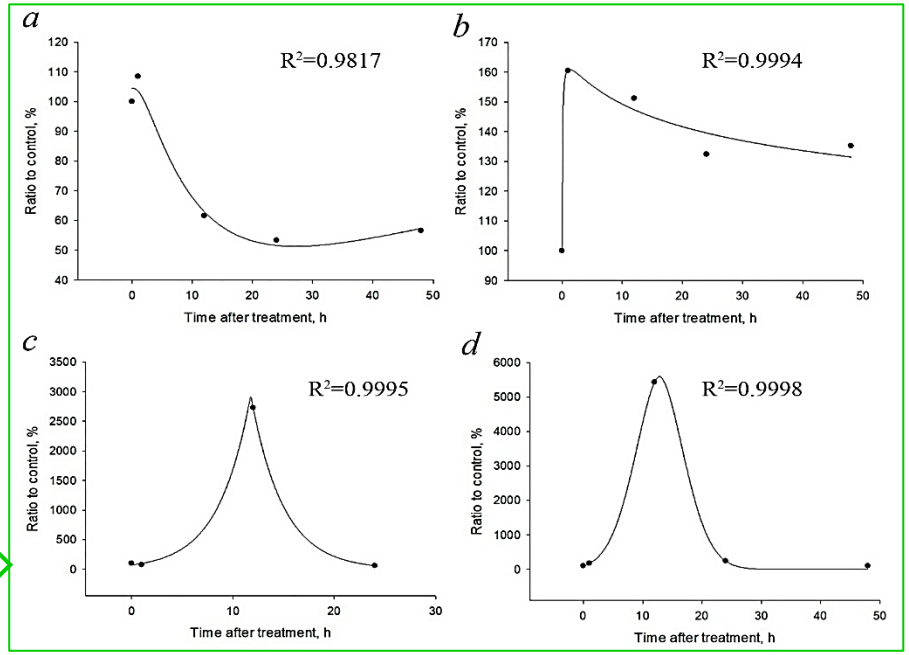

Специфіка захисних реакцій рослин модельних культур у відповідь на обробку хітозанами грибного і тваринного походження

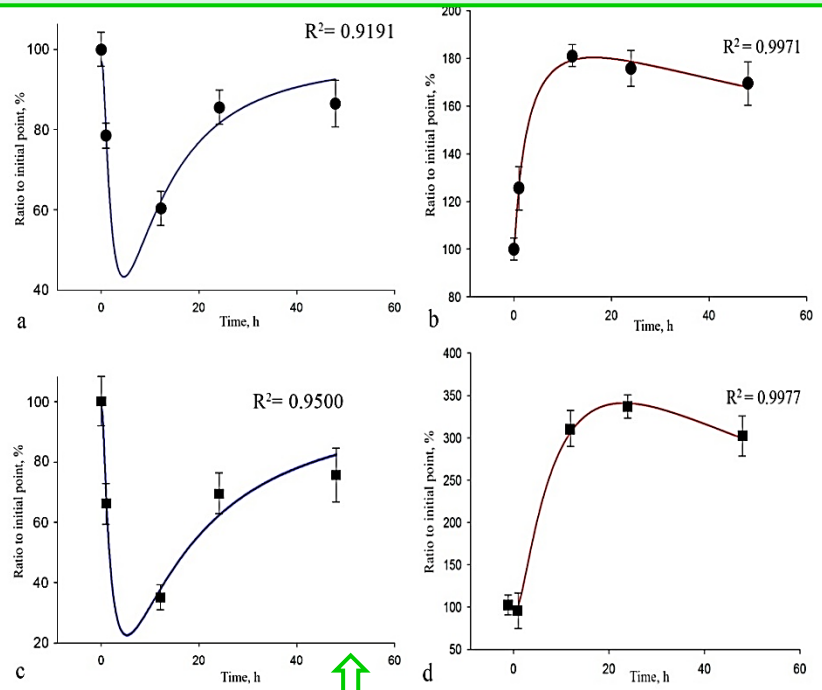

Динаміка вмісту в листках *Fragaria ananassa* Duch. фенольних сполук (a, b) та антиоксидантної активності (c, d) після обробки: a, c – водою (контроль); b, d – НМХ. Початковий показник (до обробки) дорівнює 100%.

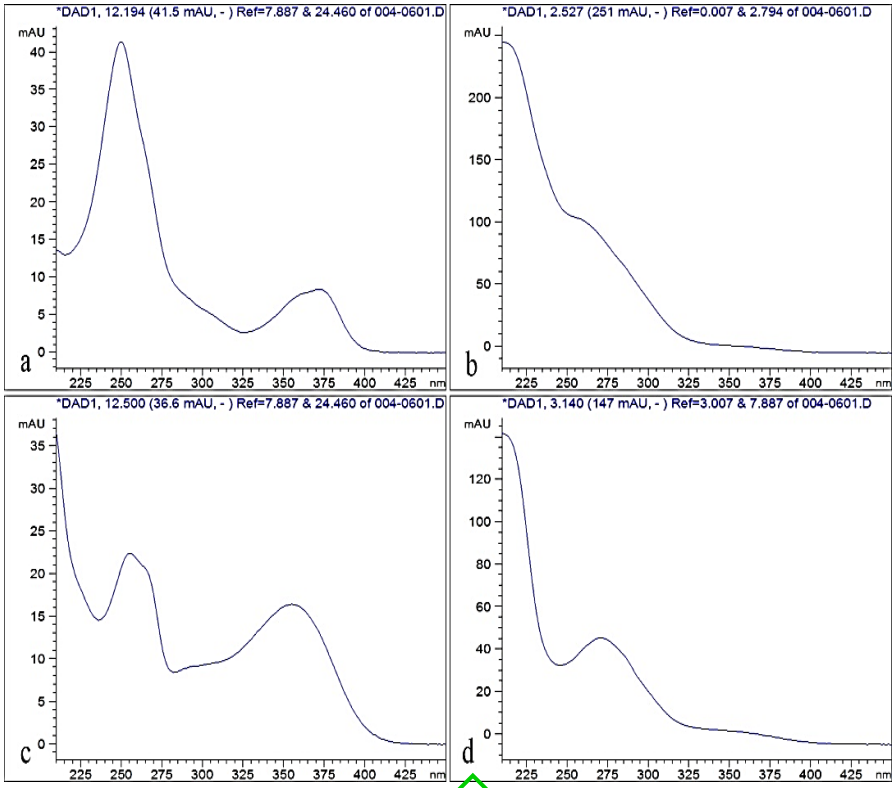

УФ-спектри базових фенольних сполук *Fragaria ananassa* сорту Аліна на стадії адаптації до умов *in vivo*

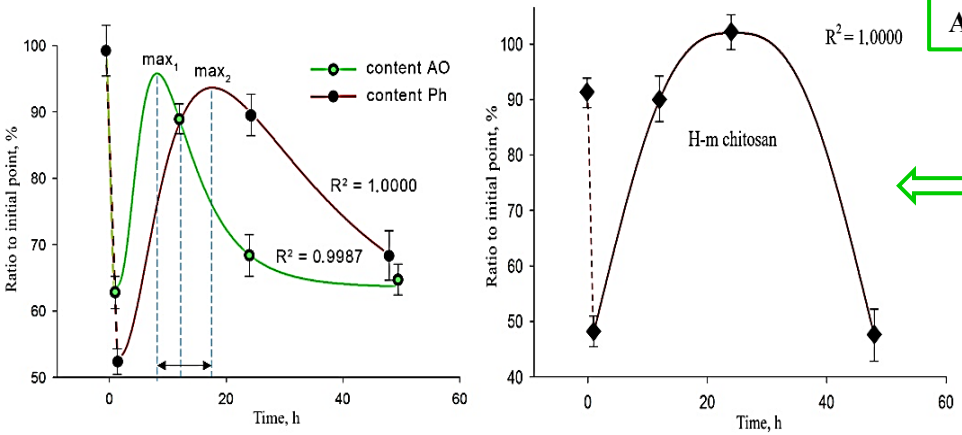

Синхронізований вміст фенольних сполук, антиоксидантів та катехінів у листках *Fragaria ananassa* Duch. після обробки ВМХ: Ph – вміст фенольних сполук (співвідношення до початкового показника, %); AO – антиоксидантна активність (співвідношення до початкового показника, %).

Специфіка захисних реакцій рослин модельних культур у відповідь на обробку хітозанами

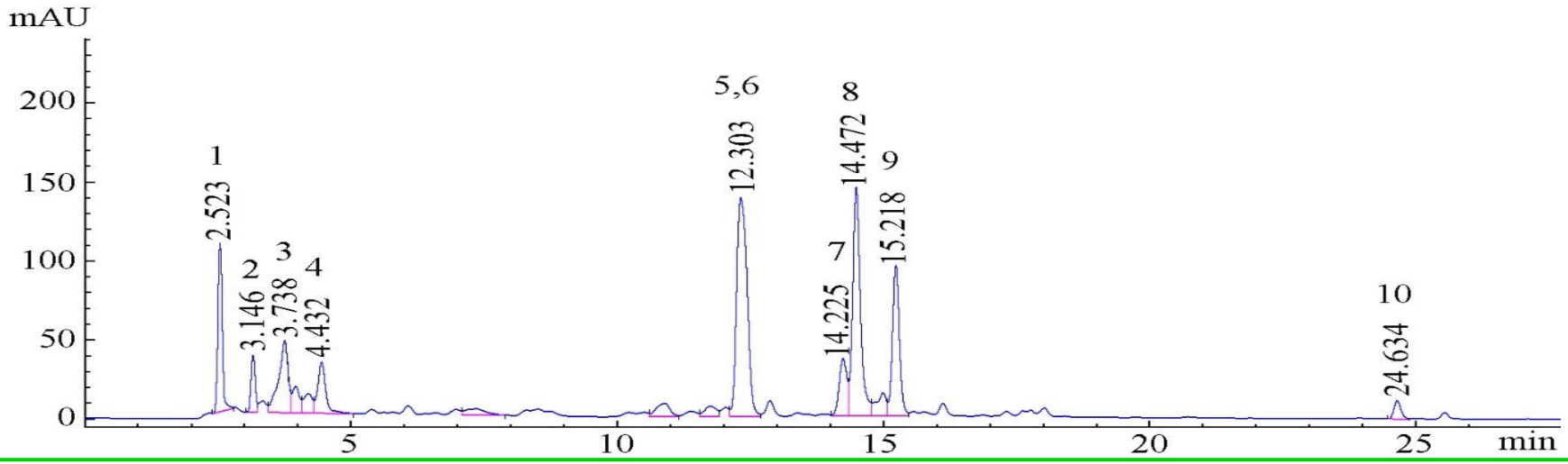

ВЕРХ-профіль листків суниці садової до обробки хітозаном: 1 – ГГДФ-глюкоза; 2 – Галоїлхінна кислота; 3 – Елаготанін; 4 – Елаготанін; 5, 6 – Пентозид елагової кислоти та глікозид кемпферола; 7 – Елаготанін; 8 – Елагова кислота; 9 – Глікозид кемпферола, 10 – Тілірозид.

PCA-аналіз для виявлених фенольних речовин у листках *Fragaria ananassa* Duch.

№	Compound	Контроль		НМХ		ВМХ	
		Factor scores					
		F1	F2	F1	F2	F1	F2
Пік 1	ГГДФ-глюкоза	0,426	0,334	**-0,701**	0,545	**-0,888**	**1,017**
Пік 2	Галоїлхінна кислота	**-1,443**	0,037	**-1,212**	-0,255	**-0,983**	-0,182
Пік 3	Елаготанін	-0,056	**-0,738**	-0,226	**0,886**	**-1,439**	-0,056
Пік 4	Елаготанін	**-1,183**	-0,180	**-1,351**	-0,213	**-1,274**	-0,096
Пік 5,6	Пентозид елагової кислоти, глікозид кемпферола	**-0,811**	0,131	-0,519	-0,547	-0,270	-0,238
Пік 7	Елаготанін	**-1,328**	-0,166	**-0,866**	0,584	**-1,423**	0,004
Пік 8	Елагова кислота	-0,669	0,313	-0,696	-0,242	0,065	-0,145
Пік 9	Глікозид кемпферола	0,104	0,106	**0,814**	**-0,997**	**1,657**	-0,426
Пік 10	Тілірозид	**-1,355**	0,167	**-1,390**	0,083	**-1,455**	-0,060
Заг. к-ть		**6.315**	-0,005	6,145	0,157	6,010	0,182

Анатомічна пластичність сортів як показник регенераційного потенціалу пагонів у культурі *in vitro*

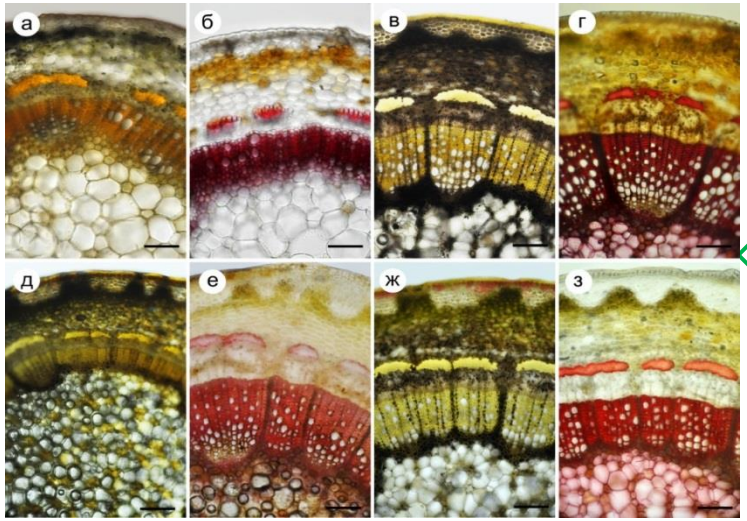

Локалізація крохмалю (а, в, д, ж) і М-лігніну (б, г, е, з) в тканинах стебла сортів *Rosa damascena* Mill: Лань (а–г), Лада (д–е); Радуга (ж – з): рослина-регенерант в умовах *in vitro* (а, б) (лінійка – 150 мкм).

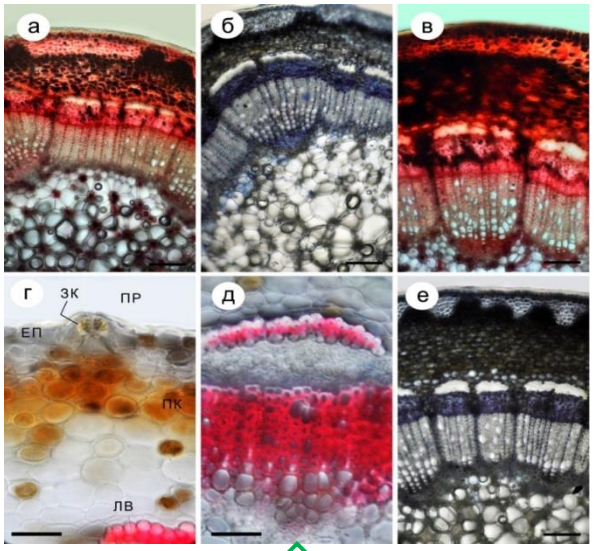

Гістогенез і локалізація катехінів (а, в) і білку (б, е) у тканинах стебла *Rosa damascena* Mill: а-б – сорт Лада, в-е – сорт Радуга; г – формування продиху на стеблі росини-регенеранту в умовах *in vitro*: (лінійка: а – в, е – 150 мкм; г, д – 50 мкм).

Формування морфогенних структур у калюсній тканині

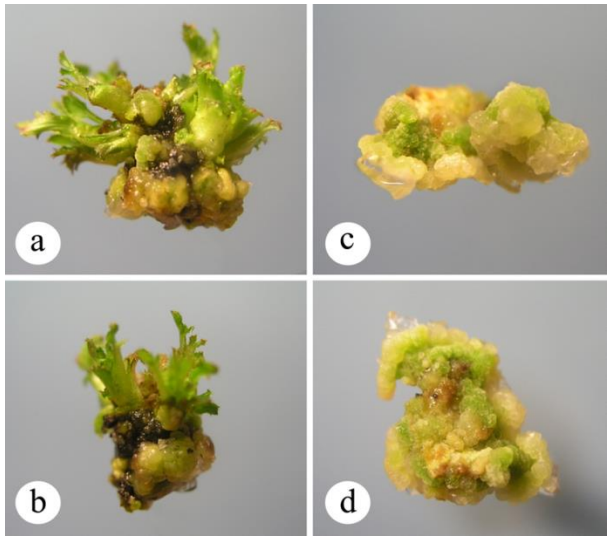

Морфогенний калюс на середовищі ½ МС з додаванням 0,150 мг/л ТДЗ та 0,05 мг/л НОК на різних стадіях формування аксіальних структур: a, b – первинні регенеранти на морфогенному калюсі; c, d – формування морфогенних структур у калюсній тканині.

Вплив екзогенної саліцилової кислоти (СК) на активність морфо-фізіологічних процесів *Fragaria ananassa* в умовах *in vitro*

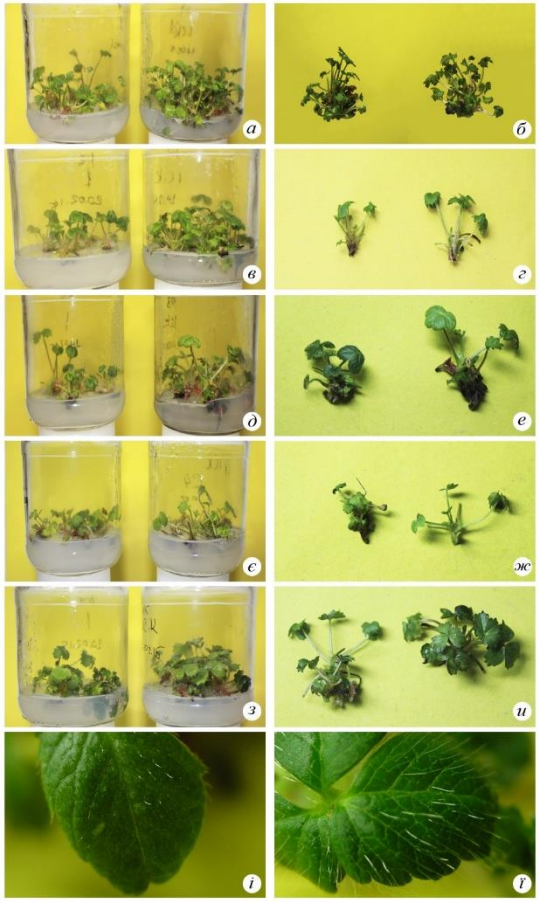

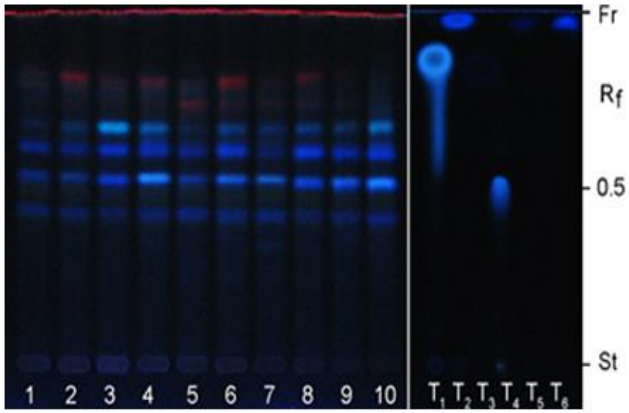

Автофлуоресценція оксикоричних кислот рослин-регенерантів *Fragaria ananassa* на хроматограмі і результати кластерного аналізу можливих зв'язків між рівнем їх накопичення і площею листків: 1, 2 – сорт Берегиня, 3, 4 – Факел, 5, 6 – Голосіївська рання, 7, 8 – Аліна, 9, 10 – Дашенька київська, які вирощені на живильному середовищі без і з СК відповідно; стандарти фенолкарбонових кислот: T_1 – кавова; T_2 – ферулова; T_3–T_4 – хлорогенова (5-QCA); T_5 – р-кумарова; T_6 – ванілінова

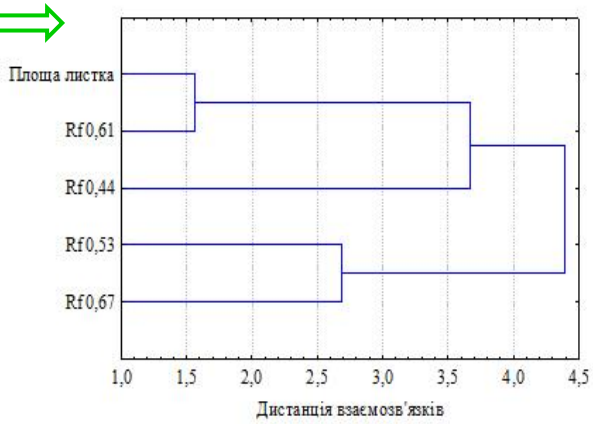

Фотоденситограма хроматограми рослин-регенерантів суниці садової: а, б – сорт Голосіївська рання, в, г – сорт Аліна (К – контроль; СК – саліцилова кислота)

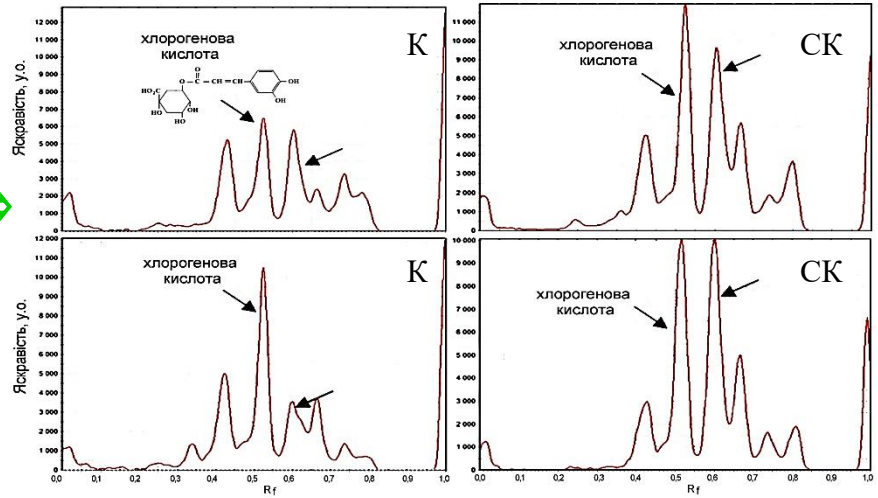

Сортоспецифічність впливу СК на органогенез *Fragaria ananassa* в культурі *in vitro*: а, б – сорт Берегиня; в, г – Факел; д, е – Голосіївська рання; є, ж – Аліна; з, и – Дашенька київська; мало опушена (СК), (і) густо опушена, (ї) адаксиальна поверхня листка сорту Голосіївська рання. *Зліва – контроль; Справа – СК 25 мг/л*

Модель циклічного введення у культуру *in vitro Rosa damascena* Mill

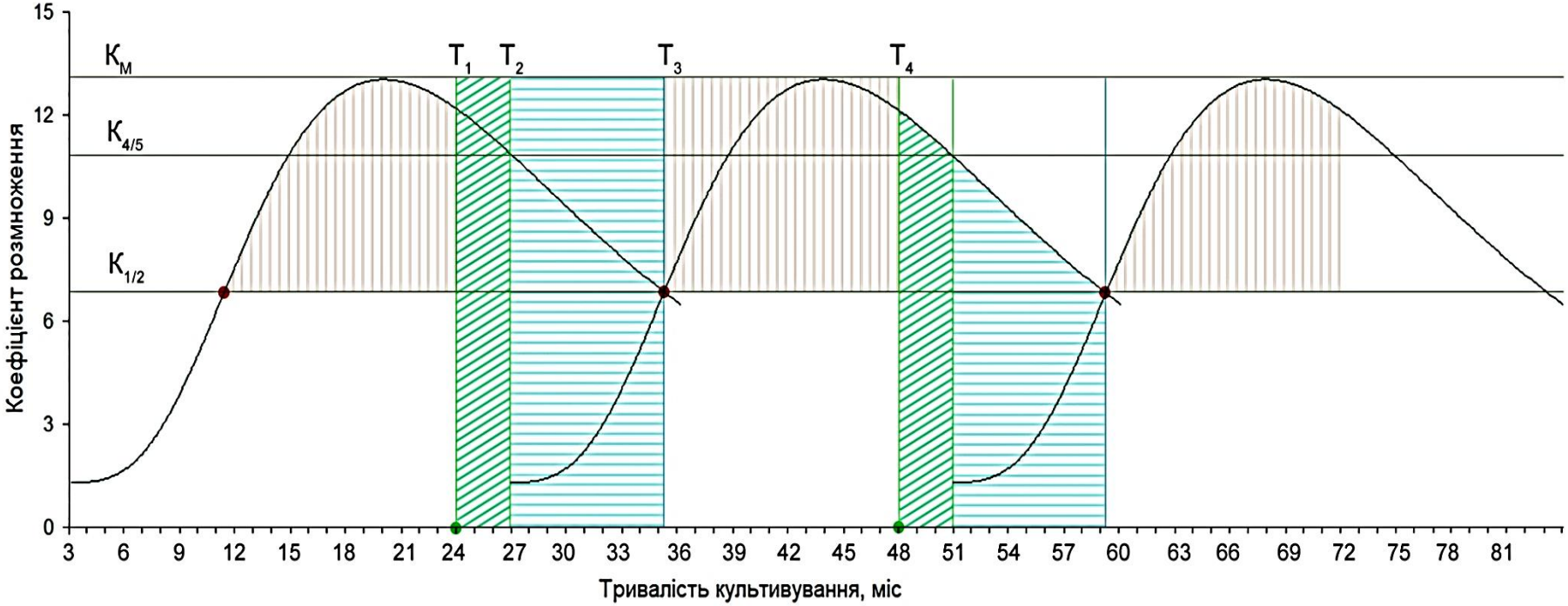

Модель циклічного процесу мікроклонального розмноження рослин-регенерантів *Rosa damascena* Mill на прикладі сорту Лань

T_1 - введення первинних експлантатів з рослин-донорів у культуру *in vitro;*
T_2 – початок активізації регенераційного процесу пагонів з формуванням міжвузлів;
Інтервал часу між T_2 і T_3 - період сумісного росту попередньої і нової генерацій;
T_3 – T_4 максимальний ріст, сумарний коефіцієнт попередньої і нової генерації.

Біохімічне профілювання вторинних метаболітів та пігментних комплексів адаптованих рослин *Rosa damascena* Mill

Пігменти та їх співвідношення	Т	ПА	Д
Хл *a*, мг/г	3,7±0,10	8,4±0,02	7,4±0,02
Хл *b*, мг/г	1,2±0,04	3,3±0,01	2,7±0,03
Хл (*a* + *b*)	4,9±0,3	11,7±0,05	10,1±0,06
Хл*a* / *b*	3,1	2,5	2,7
Кр, мг/г	1,5±0,02	2,8±0,02	3±0,02
Хл (*a* + *b*) /Кр	3,3	4,2	3,4

Умови адаптації	Феноли, мг/г	Флавоноїди, мг/г	Катехіни, мг/г	АА
Т*	5,3±0,15	1,1±0,05	3,1±0,07	40,5±2,2
ПА	18,0±0,90	3,4±0,14	9,1±0,04	160,4±2,5
Д	32,0±0,25	3,4±0,17	21,3±0,23	279,7±3,4

***Хл** – хлорофіл, **Кр** – каротиноїди; **АА** – антиоксидантна активність;
Т – тепличні умови, **ПА** – первинна адаптація,
Д – в умовах дрібної ділянки; $p \leq 0,05$

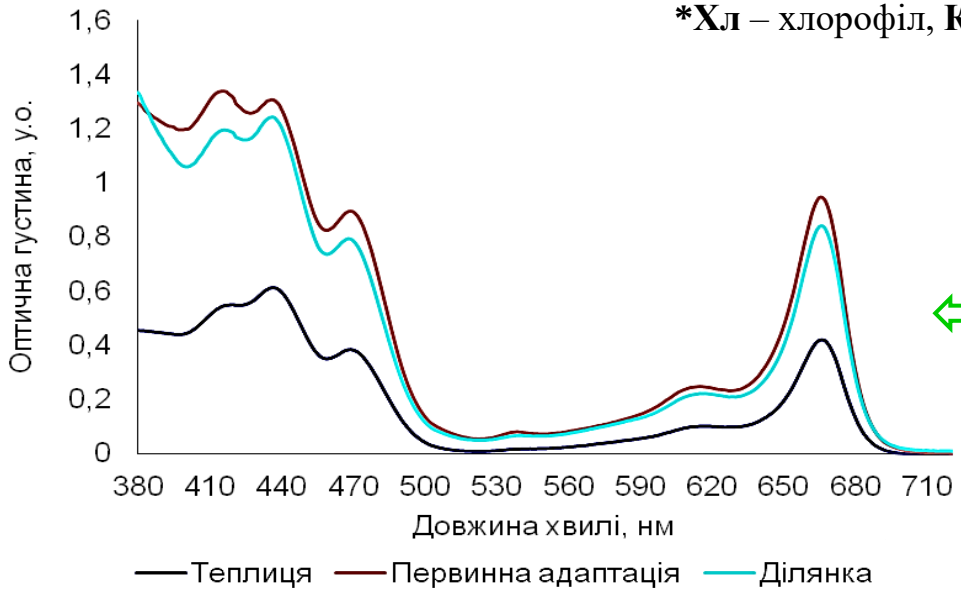

Електронні спектри хлорофілів і каротиноїдів *Rosa damascena* Mill *in vitro* при адаптації в умовах закритого і відкритого ґрунту

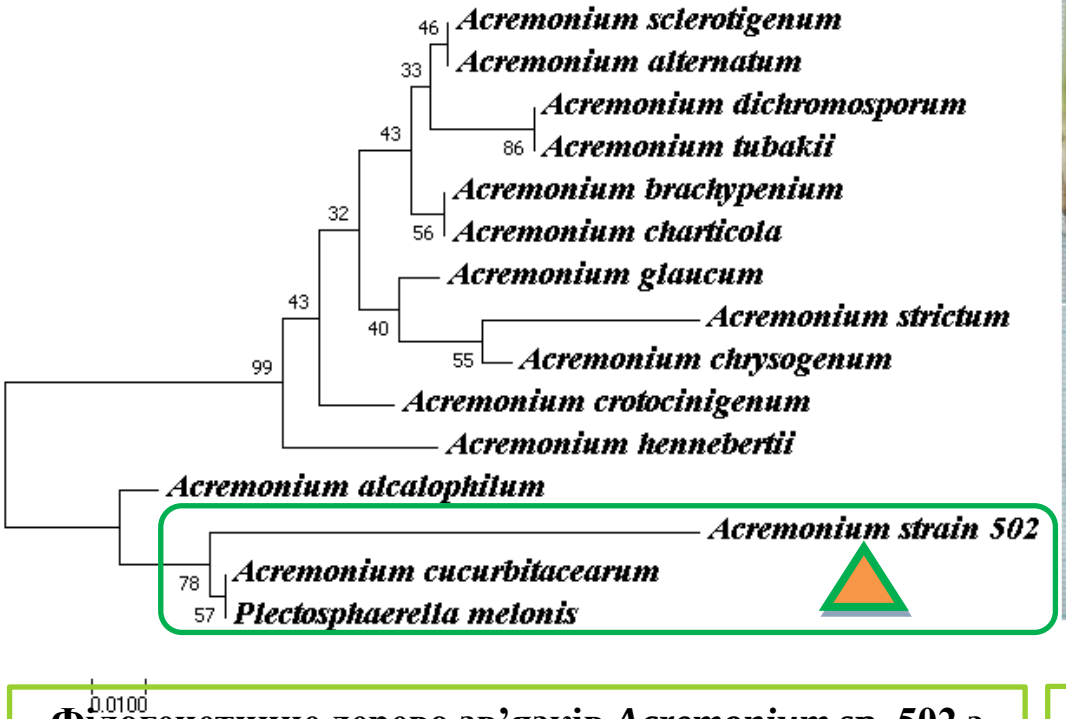

Філогенетичне дерево зв'язків *Acremonium* sp. 502 з представниками роду *Acremonium*, побудоване на основі нуклеотидних послідовностей гена 5.8S рРНК

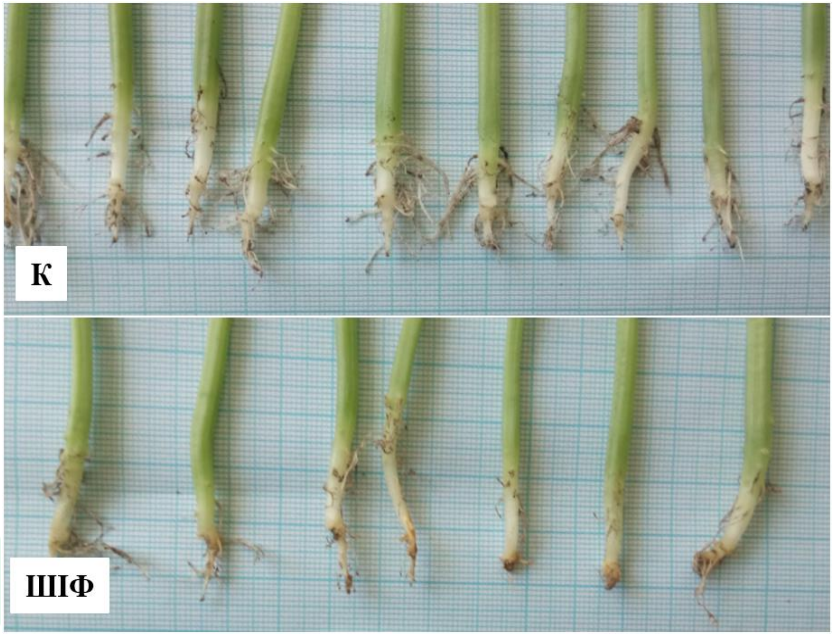

Ураженість коренів рослин *Cucumis sativus* L. фітопатогеном *A. cucurbitacearum*:
К – контрольні, ШІФ – уражені

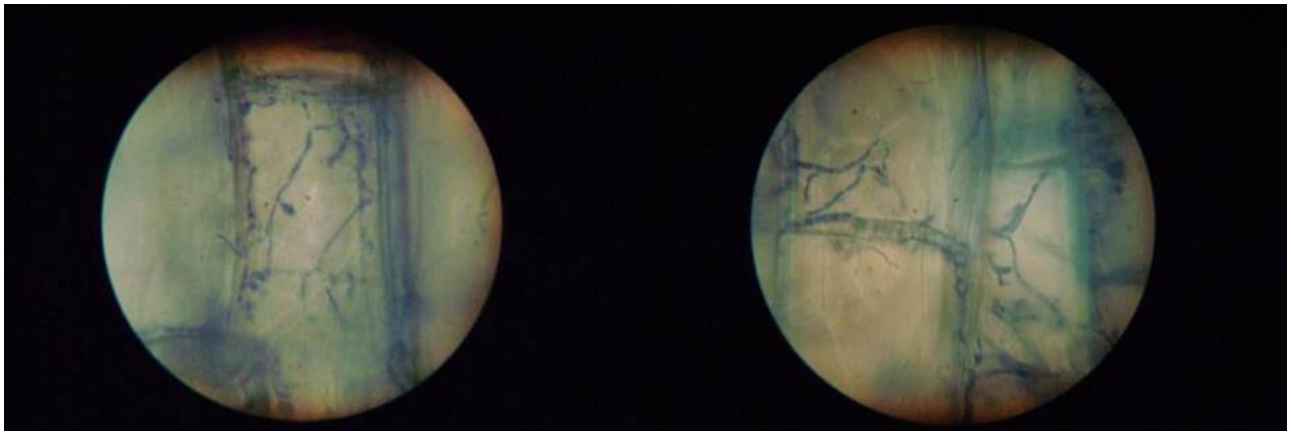

Структури *A. cucurbitacearum* 502 в епідермісі кореня рослин *Cucumis sativus* L.

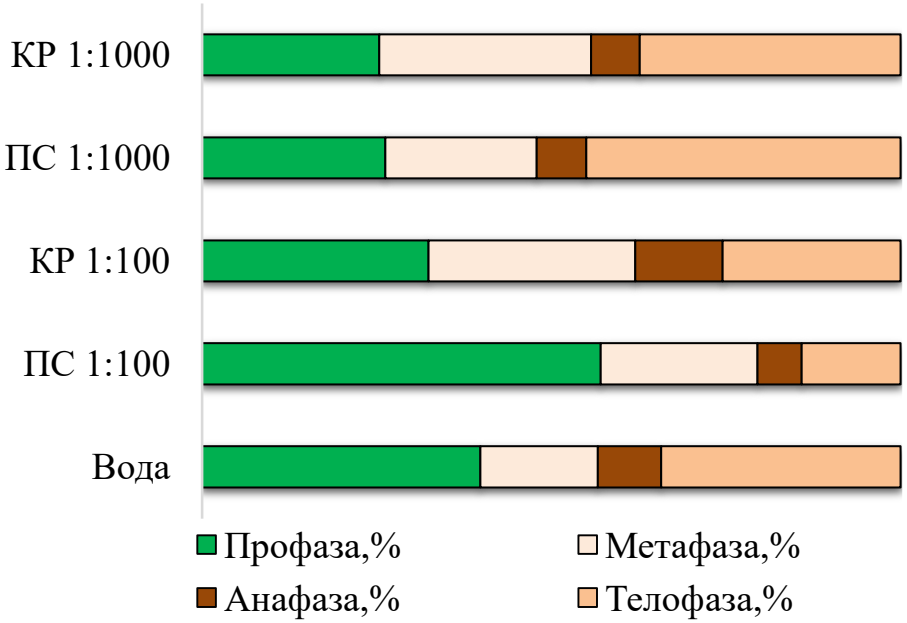

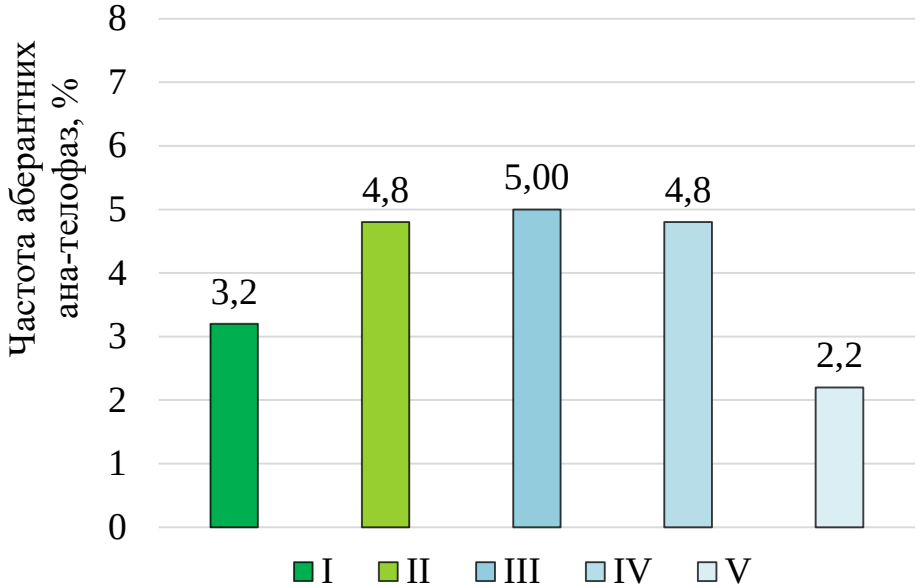

Тривалість фаз мітозу та частота аберантих хромосом за впливу культуральної рідини *A. cucurbitacearum* 502

Варіант досліду	Мітоточний індекс, ‰
I - Контроль (H_2O)	56,5 ± 9,0
II - Поживне середовище (ПС) Ролена – Тома 1:100	66,9 ± 5,0
III - Поживне середовище Ролена – Тома 1:1000	84,1 ± 8,5
IV - Культуральна рідина (КР) *A. cucurbitacearum* 502 (1:100)	64,5 ± 4,0
V - Культуральна рідина *A. cucurbitacearum* 502 (1:1000)	56,8 ± 6,7

Ефективність застосування передпосівної обробки насіння рослин *Cucumis sativus* L. сорту Ніжинський 12 грибом *T. viride* 017

Гіперпаразитизм *Trichoderma* на міцелії фітопатогена *A. cucurbitacearum*

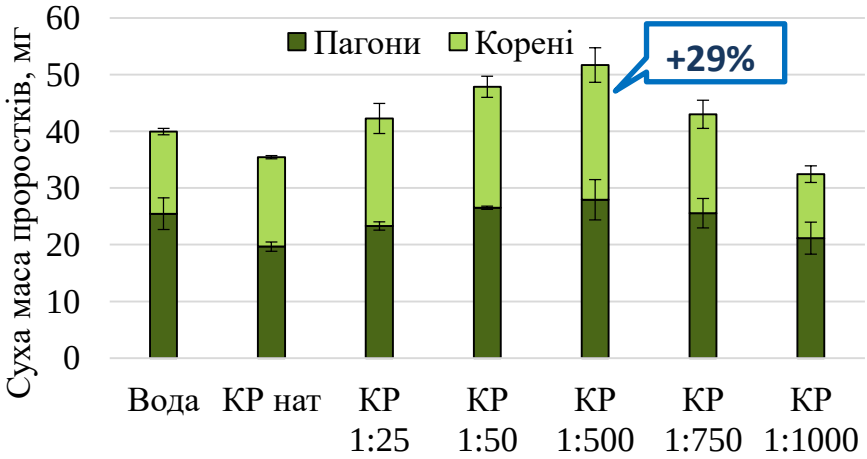

Вплив культуральної рідини *T. viride* на міцелії фітопатогена *A. cucurbitacearum*

Головні наукові результати роботи викладені у наступних **висновках**:

1. Протягом онтогенезу рослин, на прикладі *Beta Vulgaris*, за рахунок інтенсивності продукування рослинами кореневих ексудатів, підвищувалась трофічна активність мікробіоти, що супроводжувалось зростанням чисельності мікроорганізмів більшості фізіологічних та функціонально-значимих груп у 1,8-4,2 раза і свідчить про підтримання еколого-трофічних зв'язків у ризосфері.

2. Різноманіття бактерій у ризосфері було вищим у середньому на 31,7 % порівняно з мікроміцетами та характеризувалося більш рівномірним розподілом та невисоким ступенем домінування. Застосування методу піросеквенування дало змогу виявити високий рівень мікробного різноманіття ($I_{Ш}$ = 5,36) та більшою мірою його дослідити. Ідентифіковано 214 таксономічних одиниць, серед яких 10,1 % – форми, що не культивуються на поживних середовищах, 23,3 % - не відомі науці, і саме вони є функціонально значущими у ризосфері. Найбільш чисельними на рівні родин були *Alcaligenaceae, Pseudomonadaceae, Gaiellaceae, Nitrososphaeraceae*; на рівні роду - *Achromobacter* і *Pseudomonas*, що узгоджується із результатами методів класичної мікробіології.

3. Протягом онтогенезу *Beta Vulgaris* у результаті інтенсифікації кореневої ексудації, а також вуглеводного обміну між рослинами та мікроорганізмами відбувалося зростання вмісту активної мікробної біомаси (до 19,3 %), емісії CO_2 за рахунок мікробного дихання ґрунту (до 91,8 %), рівня мікробного продукування інвертази, пероксидази і поліфенолоксидази (на 8,0-20,4 %), що обумовлювало інтенсифікацію метаболічних процесів трансформації органічних сполук (у т.ч. рослинних решток) ґрунтовою мікробіотою.

4. Встановлено, що у ризосфері *Beta Vulgaris* процеси синтезу органічної речовини переважали над деструкцією ($К_{ГУМ.}$ = 1,33–1,48, $К_{М.-І.}$ = 0,93–0,95), що зумовлено накопиченням органічних сполук у ґрунті ($К_{О.}$ = 0,24–0,34), підвищенням забезпеченості рослин і мікроорганізмів легкозасвоюваними поживними речовинами ($К_{П.}$ = 0,77–0,83) та свідчить про екологічну збалансованість агроценозу. Інтенсивність мікробної трансформації органічної речовини, темпів синтезу та накопичення гумусових сполук у ґрунті підвищувалась протягом онтогенезу культури.

5. Мікобіота філоплани, ризоплани і ризосфери *Fragaria ananassa* по різному реагує на розчини хітозану, про що свідчить динаміка їхнього видового складу (8-13 видів), зміни рівня заселення (для низькомолекулярного хітозану (НМХ) - 11,1-50,0 %, для високомолекулярного (ВМХ) - 12,5-37,5 %) та частоти трапляння видів (7,7-92,3 % - у філоплані, 14,3-85,7 % - у ризоплані та ризосфері). Підтверджено, що міцелій переважної більшості грибів є малочутливим до розчинів хітозану та його похідних, тому застосування біополімеру для захисту рослин доцільно проводити у період інтенсивного спороношення фітопатогенів, які є значно чутливішими до його впливу.

6. У рослин *Fragaria ananassa* показані істотні відмінності дії хітозану грибного і тваринного походження на фенілпропаноїдний синтез. З'ясовано, що НМХ індукує збільшення вмісту фенолів і підвищення антиоксидантного потенціалу тканин листків у 1,9 і 3,2 рази відповідно, що свідчить про мобілізацію протекторних систем рослинного організму в умовах розвитку окиснювального стресу. На відміну від НМХ, розчин ВМХ викликав у листках зниження вмісту вільних і слабкозв'язаних з клітинними стінками фенольних сполук, зокрема катехінів та проантоціанідинів майже у 2 рази по відношенню до контролю, що дозволяє зробити припущення про зовсім іншу стратегію запуску власних захисних реакцій рослин проти фітопатогенів.

7. Виявлені добові коливання показників вмісту фенольних сполук, зокрема елаготанінів і флавоноїдів у листках *Fragaria ananassa*. Найбільш вираженим було збільшення вмісту в листках ГГДФ-глюкози (0,6-0,95 мг/мл), галоїлхінної кислоти (0,03-0,07 мг/мл), пентозиду елагової кислоти (0,23-0,37 мг/мл), глікозиду кемпферола (0,23-0,37 мг/мл) та елагової кислоти (0,25-0,57 мг/мл) у ранкові години з подальшим зниженням у вечірній і нічний час доби. Сполуки цього класу підвищують стійкість рослин проти фітопагенів. Виявлені результати збігаються з реакцією рослин на хітозан, що свідчить про універсальність захисних реакцій незалежно від природи їхньої індукції.

8. Регенераційну здатність інтактних рослин на прикладі *Rosa damascena* Mill. в умовах *in vitro* відзначено експлантатами на початку вегетації, коли загальний пул фенольних сполук у листках є найнижчим.

9. Для промислового мікроклонального розмноження і отримання рослин-регенерантів сорту Лань зі стійким адаптивним потенціалом застосовано поживне середовище МС + 0,5 мг/л бензиламінопурину + 0,01 мг/л індоліл-3-оцтової кислоти, сорту Радуга – середовище Андерсона з подвійним вмістом Fe^{2+} + 2,0 мг/л бензиламінопурину і сорту Лада – QL + 2,0 мг/л бензиламінопурину. Ризогенез мікропагонів проявлявся на середовищі ½ МС без додавання регуляторів росту. Додавання саліцилової кислоти (СК) в живильне середовище у концентрації 25 мг/мл значно прискорює процеси пагоноутворення. За умови використання екзогенної СК визначено обернену залежність (r = - 0,90) між площею листків і вмістом флавоноїдів. Під впливом СК відбувається перебудова вторинного метаболізму, яка супроводжується синтезом біологічно активних сполук, зокрема терпеноїдів та кон'югатів оксикоричних кислот з властивостями регуляторів росту.

10. Сортоспецифічні цикли культивування рослин-регенерантів залежать від генотипів *Rosa damascena* Mill. і складу живильних середовищ. Найкоротший цикл (50 діб) характерний для сорту Лань, а найтриваліший (90 діб) – для сорту Лада.

11. Розроблено математичну модель циклічного біотехнологічного процесу мікроклонального розмноження рослин на прикладі сортів *Rosa damascena* Mill., яка ґрунтується на інтегральних фізіологічних ознаках і дозволяє оптимізувати технологію безперервного отримання якісного садивного матеріалу.

12. Підібрано оптимальну композицію субстратної суміші для адаптації рослин-регенерантів сортів *Rosa damascena* Mill. до умов закритого ґрунту. Оптимізовано технологічні заходи ступінчатої адаптації сортів рослин на твердих субстратах (2 : 1 торф-перліт) в умовах *ex situ*, що дозволяє отримувати контейнерні культури з ефективністю адаптації 92 %. У процесі адаптації у листках і стеблах рослин-регенерантів поступово накопичувались фенольні сполуки, зокрема катехіни, просторовий розподіл яких в тканинах однорічних пагонів супроводжувався утворенням захисних гістохімічних бар′єрів.

13. Показано здатність фітопатогенного гриба *A. cucurbitacearum* 502 проникати у тканини кореня рослин (на прикладі *Cucumis sativus* L.), утворюючи внутрішньоклітинний міцелій. Уражуються, в основному, тканини кортекса (епідермальна і паренхіматозна). Провідні тканини (ксилема і флоема) не колонізуються. Рослини сортів Ніжинський 12, Льоша, Журавльонок, Конкурент і Роднічок різняться по чутливості щодо гриба *A. cucurbitacearum* 502, зокрема найбільш уражалися сорти Ніжинський 12 і Льоша.

14. Культуральна рідина *A. cucurbitacearum* 502 у розведенні 1:10, 1:100 та 1:1000 не проявляє фітотоксичної активності щодо *Cucumis sativus* L., *Triticum aestivum* L. і *Lepidium sativum* L. та не змінює проліферативну активність клітин апікальної меристеми первинних корінців *Triticum aestivum* L., але порушує динаміку клітинного циклу, стимулюючи метафазу, анафазу (культуральна рідина в розведенні 1:100) та телофазу.

15. Для захисту рослин від акремоніозу, спричиненого *A. cucurbitacearum*, пропонується штам *T. viride* 017, який характеризується найшвидшим ростом і активним гіперпаразитизмом. Культуральна рідина *T. viride* 017, розбавлена у співвідношенні 1:50 та 1:500, стимулювала суху масу проростків на 20 і 29 % відповідно. Найбільш ефективним навантаженням на 1 насінину є 70 тис. КУО, біологічна ефективність 68 %.

Вцілому, завдяки унікальному комплексному поєднанні різносторонніх сучасних світових напрямів та методів досліджень, робота колективу авторів дозволила розкрити механізми ефективних адаптивних взаємодій рослин з мікроорганізмами у ризосфері, що дозволить оптимізувати нові екологічно обґрунтовані агрозаходи на фоні збереження гомеостазу екосистем.

Кількість публікацій за роботою – 60, у тому числі 32 статті (5 – Scopus, 2 - Web of Science, з них – 4 у зарубіжних виданнях), 1 монографія, 2 методичні рекомендації, 1 патент на корисну модель та 24 тези доповідей.

Загальна кількість посилань на публікації та h-індекс за темою роботи: 54/3 (Google Scholar), 5/1 (Scopus).